

Олександр ТУРЧАК

доктор юридичних наук,
професор кафедри гуманітарних дисциплін
Львівського державного університету фізичної
культури
ім. І. Боберського
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1806-5289>
e-mail: turchak71@ukr.net

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ВОЄННІ ОБСТАВИНИ НАПЕРЕДОДНІ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 2014–2023 РР.

Важливим суспільно-політичним чинником початку другого десятиліття XXI ст. в Україні стала Революція Гідності (листопад 2013 – лютий 2014) і, як наслідок, повалення злочинно-авторитарного режиму Януковича. Це стало своєрідним викликом та ударом для імперських устремлінь Росії. Адже сам факт альтернативного розвитку пострадянської України зводив нанівець плани кремлівської верхівки щодо реанімації СРСР. Відмова Києва від участі у так званому Митному союзі, позбавляла можливості Москві відігравати роль лідера слов'янського світу. Власне ця обставина підштовхнула Кремль перейти до відкритої військової агресії проти суверенної держави з метою придушення революції Гідності.

Слід наголосити, що міждержавні стосунки України та Росії базувалися на договорі «Про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією» від 31 травня 1997 року¹. Загалом, договірно-правова база цих відносин налічувала понад 370 міждержавних документів. Подальша російська збройна агресія зруйнувала увесь комплекс договірно-

¹ Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006#Text (дата звернення: 20.12.22).

правових відносин обох країн. 1 квітня 2019 року зазначеній вище договір також втратив чинність¹.

Ідеологічним підґрунтям відкритої агресії Росії проти України стала концепція так званого «русского мира». Ця концепція базується на тезі спорідненості з Росією і лояльності до її мови і культури. Вона з'явилась на початку XXI століття і мала на меті захист росіян і російськомовного населення поза межами Російської Федерації². Філософсько-політична доктрина «русского мира» сформувалася ще в XIX столітті, однак у подальшій політичній діяльності не використовувалася. З приходом до влади Володимира Путіна ця концепція отримала подальший розвиток. До неї була залучена наукова громадськість. У російських засобах масової інформації посилюлася ностальгія за Радянською імперією, розгорнулася пропагандистська діяльність за відтворення колишнього СРСР.

Виходячи із цієї точки зору, Росія будувала свої відносини з Україною з позиції «москвоцентричності», всіяко використовувала економічні преференції як засіб шантажу з метою досягнення стратегічних політичних цілей. Центральною стала теза про те, що Україна є штучним державним утворенням, державою котра не відбулася тощо. З початком агресії Росії проти України, термін «русский мир» вже міцно увійшов в лексику перших осіб Російської Федерації. Активно включилися в обґрунтування згаданої концепції російські історики, а також активісти «п'ятої колонії» Кремля у сусідніх країнах. Драматичні події в Україні впродовж останніх десятиліть та російська агресія загострили проблему визначення ідеологічного, історичного, релігійного, інформаційного й світоглядно-імперативного напрямку цивілізаційного вибору народів Російської Федерації та України. Концепція «русского мира» відіграла суттєву роль

¹ Закон України «Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2643-19#Text> (дата звернення: 20.12.22).

² Федеральний закон от 24.05.1999 N 99-ФЗ (ред. от 23.07.2013) «О государственной политике Российской Федерации в отношении соотечественников за рубежом». URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_23178/ (дата звернення: 20.12.22).

в ідеологічній підготовці «гібридної війни», яку розв'язала путінська Росія проти України наприкінці лютого 2014 року.

Один з перших агресивних зовнішньополітичних актів Росії мав місце у вересні-жовтні 2003 року, коли з боку Таманського півострова вона почала споруджувати дамбу в напрямку українського острова Коса Тузла. В майбутньому він отримав своє продовження. У червні 2014 року влада Російської Федерації прийняла рішення про будівництво моста між Кримом і Краснодарським краєм, який через острів Коса Тузла і Тузлінську косу з'єднав Керченський і Таманський півострови. З новою силою напруження в українсько-російських відносинах розвинулося після президентських виборів 2004 р., коли тогочасний прем'єр-міністр В. Янукович, якого підтримувала Москва, зазнав поразки.

Неприйнятним для Росії був розвиток подій пов'язаний із Бухарестським самітом країн-членів НАТО (2–4 квітня 2008 року), де одним із питань порядку денного стояло приєднання до ПДЧ України та Грузії. Наслідком цього стало продовження торговельної та газової війн з Україною, а її апогеєм – 10-річні угоди: «Купівлі-продажу природного газу у 2009–2019 роках» та «Про обсяги та умови транзиту природного газу територією України на період 2009–2019 років» і посилення енергетичної залежності України від Росії. Так звана Газова угода Тимошенко-Путіна¹.

Подальший перебіг подій пов'язаний з президентськими виборами в Україні та політичним реваншем В. Януковича і посиленням російських впливів. Проросійськи налаштований Президент зробив кардинальний розворот зовнішньої політики у напрямку зближення з Росією. Наслідком такої політики тогочасного керівництва Української держави стали так звані «Харківські угоди», котрі були підписані між Україною та Росією 21 квітня 2010 року в Харкові. Ними, зокрема, термін перебування Чорноморського флоту Росії на території України було продовжено до 2042 року. Чергова фаза тиску на Україну,

¹ Газова угода Тимошенко-Путіна. Повний текст. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2009/01/22/3686613/> (дата звернення: 21.12.22).

із використанням енергетичного чинника, відбулася влітку 2011 року та була пов'язана із намаганням втягнути нашу державу до Митного союзу.

У листопаді 2013 р. перед Україною відкривається перспектива підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Але і тут ще залишалися окремі перешкоди для досягнення Угоди, зокрема, через невиконання окремих вимог ЄС та напружено у стосунках з Російською Федерацією.

Неочікуваним, напередодні саміту Східного партнерства, виявилось розпорядження Кабінету міністрів від 21 листопада 2013 р. № 905-р «Питання укладання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їх державами – членами, з іншої сторони»¹. Ним призупинялася підготовка до підписання Угоди, мотивами чого була необхідність забезпечення національної безпеки України, відновлення втрачених обсягів виробництва та торговельно-економічних відносин, зокрема з Російською Федерацією тощо. Україна стояла на порозі великого збурення, котре підсилювалося незадоволенням народу через низький рівень життя, зростання цін і станом безробіття. А згадані дії уряду спровокували початок протестної акції з вимогою його відставки та розпуску Верховної Ради у разі не підписання Угоди про асоціацію.

Загалом зовнішня політика Росії напередодні війни характеризувалася агресивною імперською риторикою та невизнанням за Україною права на ведення незалежного зовнішньополітичного курсу. За кілька днів до подій в Криму, а саме 23 лютого 2014 року, в Москві пройшов мітинг, на якому заступник голови Державної Думи Федеральних Зборів Російської Федерації В.Жириновський закликав до поділу України на три частини, направлення російських «добровольців», які мали проголосити державу Малоросія зі столицею у Харкові.

¹ Розпорядження Кабінету міністрів від 21 листопада 2013 р. № 905-р «Питання укладання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їх державами – членами, з іншої сторони». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2013-%D1%80#Text> (дата звернення: 21.12.22).

Російська преса розкручувала масову істерію під гаслами про «фашистський переворот у Києві», «незаконну кнївську хунту» та «нагальну необхідність врятувати російськомовне населення України від оскаженілих фашистів-бандерівців». Як свідчать події, ця пропагандистська кампанія не припиняється й досі.

Примітно, що агресія Росії проти України розпочалася із Криму, який був найбільше підданий впливу імперської пропаганди. 26 лютого 2014 р. у Сімферополі депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим мали зібратися на позачергове засідання, де планувалося зачитати звернення до влади Росії. Під будівлею на них чекали проукраїнські і проросійські активісти, відбулися мітинги «за» і «проти» збереження територіальної цілісності України. Значна частина населення Криму виступила проти можливих сепаратистських рішень Верховної Ради. Їм протистояли активісти проросійських організацій. Після тривалої штовхавщини і низки дрібних зіткнень сепаратистів відігнали від кримського парламенту. Під час сутичок загинули двоє та постраждали десятки людей¹.

Уночі 27 лютого відбулося силове захоплення приміщення Верховної Ради та уряду Автономної Республіки Крим². Півострів почали наповнювати військові без розпізнавальних знаків, так звані «зелені чоловічки», під якими маскувався спецназ Головного Розвідувального Управління Російської Федерації. 28 лютого 2014 року депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим з грубими порушеннями процедури ухвалили рішення про призначення референдуму щодо статусу Криму та обрали головою уряду С. Аксьонова³.

Підрозділи російських військ встановили контроль над об'єктами критичної інфраструктури, аеропортами, перевалами, мостами, розпочали блокування українських військових частин і об'єктів на півострові. Водночас, окремі підрозділи Збройних

¹ Справа 26 лютого: умовні вирoki «умовного» провадження. URL: <https://hromadske.ua/posts/viroki-u-spravi-26-lyutoho> (дата звернення: 21.12.22).

² «Крим. Війна: передумови російської агресії». Директор Національного інституту стратегічних досліджень, академік НАН України Володимир Горбулін презентував аналітичні матеріали. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/2399.html> (дата звернення: 21.12.22).

³ Там само.

Сил України стійко тримали оборону і залишили півострів після отримання 24 березня 2014 року відповідного наказу.

В цей же час у Росії розпочалася «рантова перевірка боєготовності» військ Південного військового округу та Чорноморського Флоту із залученням підрозділів зі складу Західного військового округу. відбулося розгортання ударних підрозділів у Ростовській, Воронежській, Курській, Білгородській, Брянській областях. У безпосередній близькості від кордонів України було утворене ударне угруповання в повній бойовій готовності до вторгнення в Україну зі сходу і півдня.

Самопроголошений «голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим» Сергій Аксьонов звернувся до Путіна з проханням посприяти у «забезпеченні миру і спокою» на території Криму¹. 1 березня російській президент відправив до Ради Федерації пропозицію про введення російських військ у Крим. Обидві палати Державної Думи 1 березня 2014 р. о 17 год. 20 хв. проголосували за введення російських військ на територію України і в Крим зокрема². Цю постанову було ухвалено на екстреному засіданні парламенту, вона містила формулювання: «Дати згоду президенту на використання сил військових на території України до моменту нормалізації суспільно-політичної ситуації в цій країні». За неї одностайно проголосувало 90 членів Ради Федерації. Для політичного виправдання військової агресії було використано звернення втікача В.Януковича до президента В. Путіна.

У східних і південних регіонах України під гаслами приєднання до Росії розпочалася координована російськими спецслужбами хвиля акцій під назвою «Русская весна». Під їх прикриттям спеціальні штурмові групи здійснили спроби захопити адміністративні будинки у Харківській, Луганській, Донецькій, Запорізькій, Миколаївській, Херсонській, Одеській, Дніпропетровській областях.

¹ Самопризначена влада Криму звернулася до Путіна «по допомогу». Путін не відмовив. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/1/7016729/> (дата звернення: 22.12.22).

² Це війна. Рада Федерації Росії дозволила Путіну ввести війська в Україну. URL: https://lb.ua/news/2014/03/01/257751_sovet_federatsii_odobril_vvedenie.html (дата звернення: 22.12.22).

Агресор, керуючись прямою вказівкою Путіна, перед своїми військовими підрозділами розташовував цивільне населення. Не бажаючи проливати кров цивільних та розуміючи, що Збройні сили України не готові до військового протистояння з силами Росії, основні зусилля Україна зосередила на відновленні власних Збройних Сил та забезпеченні порядку на материковій частині.

Російська пропаганда представляла вторгнення в Україну як «захист російськомовного населення Криму від радикальних націоналістів, котрі здійснили державний переворот в Києві». Окупаційна влада розпочала підготовку до референдуму про статус Криму, який мав легітимізувати анексію півострова.

Указом Президента України від 7 березня 2014 року № 261 було зупинено дію Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим від 6 березня 2014 року № 1702-6/14 «Про проведення загальнокримського референдуму»¹. Конституційний Суд України визнав оголошення референдуму таким, що не відповідає Конституції України. Водночас, Міністерство закордонних справ України оприлюднило коментар щодо проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим 16 березня 2014 року². Міжнародна спільнота, в свою чергу, різко засудила агресію Російської Федерації проти України та brutальні порушення нею норм міжнародного права. 27 березня 2014 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй абсолютною більшістю голосів прийняла резолюцію № 68/262 про підтримку територіальної цілісності України³. Впродовж березня 2014 року ЄС, США, Канада, Австралія та низка інших держав застосували санкції до Росії як держави-агресора.

16 березня 2014 р. відбувся псевдореферендум, на якому 96,6% учасників голосування висловились за приєднання Криму до РФ⁴. Такий результат не був несподіванкою, оскільки

¹ Указ Президента України URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2612014-16315> (дата звернення: 23.12.22).

² Коментар МЗС України щодо проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим 16 березня ц.р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/247105448> (дата звернення: 23.12.22).

³ Організація об'єднаних Націй URL: <https://www.un.org/ru/ga/68/docs/68res3.shtml> (дата звернення: 23.12.22).

⁴ У Криму парахували 96,6% виборців, які проголосували за вхо-

референдум проводився під дулами російської зброї. 17 березня 2014р. самопроголошена Верховна Рада Криму прийняла постанову «Про незалежність Криму»¹ з метою його подальшого входження до складу Російської Федерації. І, як наслідок, в цей же день, президент Росії Володимир Путін підписав указ «Про визнання Республіки Крим», згідно з яким Крим визнається незалежною державою². 20 березня 2014 р. Держдума Росії прийняла закон про приєднання Криму, який був підписаний Путіним 21 березня³. Таким чином Крим був анексований Росією, але результати псевдореферендуму та його входження до складу Росії не визнали ні ООН, ні ОБСЄ, ні ПАРЄ.

Вже згаданий перший етап санкцій ЄС проти Росії містив положення про призупинення переговорного процесу Євросоюзу і Росії, про пом'якшення візового режиму та нової угоди про партнерство. Окрім цього, під санкції підпадала група російських можновладців. 17 березня міністри закордонних справ країн-членів ЄС прийняли рішення перейти до другого етапу санкцій і ввели обмеження у вигляді заборони на в'їзд і заморожування активів для 21 російського і кримського чиновників. Ці санкції підтримали і США. Згодом Росію було виключено з «великої вісімки». Окупація Криму Росією стала справжнім викликом для України та міжнародної спільноти, адже одна з держав-гарантів територіальної цілісності України (згідно Будапештського меморандуму 1994 р.) не просто вторглась на українську територію, але і офіційно оголосила її своєю частиною.

Нова українська влада зосередилась на захисті територіальної цілісності та розбудові власних Збройних Сил, які рішенням

дження до РФ (оновлено) URL: https://lb.ua/news/2014/03/17/259605_krimu_naschitali_957.html (дата звернення: 23.12.22).

¹ Верховна Рада Криму проголосила незалежність і одразу попросилася в Росію URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/17/7019240/> (дата звернення: 23.12.22).

² Путін підписав Указ про визнання Криму незалежною державою URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/17/7019336/> (дата звернення: 23.12.22).

³ Федеральний закон «О ратификации Договора между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов» от 21.03.2014 N 36-ФЗ (последняя редакция) URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_160617/ (дата звернення: 23.12.22).

Ради Національної Безпеки і Оборони (РНБО) були приведені в повну бойову готовність з метою захисту східного кордону України. Вживалися нагальні заходи з відновлення дієздатності сектору безпеки і оборони, відновлено Національну гвардію, проведено часткову мобілізацію, почалось формування добровольчих батальйонів для захисту України, стабілізовано ситуацію у Києві, а також у Дніпропетровській, Запорізькій, Миколаївській, Харківській, Херсонській областях. В Одеській області сепаратистська загроза була ліквідована після того, як 2 травня 2014 року не досягла запланованого результату кривава провокація проросійських сил. Здійснювались системні заходи з мобілізації міжнародної підтримки зусиль України у стримуванні російського агресора.

Країна-агресор розгорнула й інформаційну війну проти України та її нової влади з метою дискредитації в очах міжнародної спільноти. В східних та південних областях України активно працювали російські спецслужби, котрі за допомогою агентів впливу та проросійських терористів намагалися дестабілізувати ситуацію і розколоти державу. Учасники промосковських акцій виступали за відокремлення півдня і сходу України та приєднання до Росії, проведення референдуму щодо федерального устрою України, надання російській мові статусу другої державної, проти нової української влади тощо. Паралельно проходили проукраїнські мітинги, учасники яких підтримували територіальну цілісність України, протестували проти російського вторгнення. Офіційна Москва звинувачувала Київ у порушенні прав російськомовного населення та нав'язувала Україні федералізацію.

Виступи проросійськи налаштованого населення сходу України розпочалися 1 березня 2014 року в Донецьку та Луганську. Над будівлями Донецької та Луганської облдержадміністрацій було піднято російські прапори. Донецька обласна рада ухвалила рішення про проведення референдуму щодо подальшої долі Донбасу. Луганська обласна рада наступного дня ухвалила рішення про визнання нелегітимними центральні органи виконавчої влади України. 9 березня у Луганську, а 13 березня у Донецьку сталися перші сутички між проукраїнськими та проросійськими силами.

Зокрема, 9 березня проросійські активісти за невтручання міліції розігнали мітинг з нагоди 200- річчя Т. Шевченка, а 13 березня – здійснили напади на мітинг за єдність України, що проходив у Донецьку, в результаті чого був відкритий рахунок жертв серед мирного населення. В ході сутичок загинув Дмитро Чернявський, студент Львівського національного університету імені Івана Франка, помічник-консультант народного депутата, отримавши ножове поранення від російського бойовика¹.

Упродовж квітня 2014 року сепаратистами за підтримки російських спецслужб на території Донецької та Луганської областей були проголошені так звані «народні республіки» (7 квітня – Донецька народна республіка (ДНР), 27 – квітня Луганська народна республіка (ЛНР)). Подібні процеси мали місце майже у всіх великих містах Донецької та Луганської областей і проходили за сприяння представників Партії регіонів та комуністів в органах місцевої влади.

Зокрема, 12 квітня відбулось перше збройне захоплення адміністративних будівель та райвідділу міліції в Слов'янську за участі громадян Росії, на захоплених будівлях був вивішений державний прапор РФ. Аналогічні акції пройшли в Краматорську, Артемівську, Красному Лимані, Дружківці, Єнакієво, Макіївці, Маріуполі, Горлівці, Харцизьку, Жданівці і Кіровському, а в період 28 квітня – 2 травня у Станції Луганській, Луганську, Красному Лучі, Первомайську, Алчевську, Антрациті, Свердловську, Стаханові.

Цей сценарій розвитку подій був частиною операції «Русская весна», мета якої полягала у створенні псевдореспублік, які б контролювались Москвою і водночас забезпечили б сухопутний зв'язок з окупованим Кримом². Аналогічна спроба була здійснена в Харкові, подібне мало поширитись і на інші регіони Сходу та Півдня України. Однак, всупереч планам агресора, у сусідніх з Донбасом областях розпочались масові проукраїнські мітинги із засудженням російського вторгнення в Україну. Почалося

¹ «На коліна! Росія!» Як до крові забивали український Донецьк 13 березня 2014-го URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30485998.html> (дата звернення: 26.12.22).

² Чому замерзла «русская весна» URL: <https://tyzhden.ua/chomu-zamerzla-russkaia-vesna/> (дата звернення: 26.12.22).

зведення блокпостів, організація батальйонів територіальної охорони порядку тощо.

Навіть у такій досить складній ситуації українська влада задекларувала курс на глибокі європейські реформи та розпочала підготовку до виборів президента. Ще 21 березня 2014 р. Прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк підписав політичну частину Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Проте описаній вище перебіг подій на Донбасі, антиукраїнський терор, загроза поширення аналогічного сценарію на весь Схід та Південь країни, можливість прямого російського вторгнення вимагали від Києва рішучих дій з метою збереження територіальної цілісності України та захисту українського населення.

Напередодні початку Антитерористичної операції в.о. Президента України Олександр Турчинов закликав бойовиків скласти зброю до 9 ранку 14 квітня і пообіцяв амністію для тих, хто не стріляв в українських правоохоронців. 14 квітня 2014 р. він заявив, що для того, щоб зупинити розгул тероризму, організованого російськими спецслужбами у східних регіонах України, РНБО розпочинає широкомасштабну антитерористичну операцію із залученням Збройних Сил України та підписав відповідний Указ¹. Водночас він наголосив, що: «Ми робили все, аби уникнути людських жертв. Але ми готові дати відсіч всім спробам вторгнення, дестабілізації та терористичним діям зі зброєю в руках. РНБО прийняла рішення розпочати широкомасштабну антитерористичну операцію із залученням Збройних Сил України. Ми не дамо Росії повторити кримський сценарій у східному регіоні України»².

Обрання формату Антитерористичної операції із залученням Збройних Сил України для відновлення конституційного порядку в країні обумовлювалося тим, що після втечі Віктора Януковича гостро постало питання проведення дострокових президентських і парламентських виборів. А в умовах воєнного стану їх було

¹ Указ Президента України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014?fbclid=IwAR149u1H7Z790Af3vtw8t3zKCtj1QAxPZ9RkwB4_FhXQC13uPjDhl.Kgr40Q#Text (дата звернення: 26.12.22).

² 14 квітня 2014 року: офіційне оголошення Антитерористичної операції URL: <https://www.armyfm.com.ua/14-kvitnya-2014-roku-oficijne-ogoloshennya-antiteroristichnoi-operacii/> (дата звернення: 26.12.22).

неможливо провести. В Операції брали участь сформовані напередодні підрозділи Національної гвардії та добровольчі батальйони.

Активні бойові дії АТО найперше розпочались на півночі Донецької області з метою зупинити терористів та сепаратистів. Правоохоронцям вдалося розблокувати два блокпости терористів перед Слов'янськом. Ворог чинив опір. Внаслідок перестрілки були вбиті і поранені з боку українських силовиків та терористів. Особливою активністю відзначалися бої за телекомунікаційні системи, оскільки саме телевізійні канали Росія використовувала для маніпуляції свідомістю громадян, в тому числі і України.

За повідомленням голови Служби безпеки України Валентина Наливайченка, станом на 15 квітня українські силовики вже затримали 23 кадрових офіцерів Головного Розвідувального Управління РФ¹. Яскравим проявом намагання російських спецслужби продовжувати дестабілізувати ситуацію в південних та східних областях були згадані вже події в Одесі 2 травня, коли на учасників маршу «За єдність України» напали проросійські активісти та відкрили по патріотах України стрілянину з вогнепальної зброї. Міліція не вжила жодних заходів для припинення кровопролиття й одеситам довелося самим стати на власний захист. Безпосередні учасники цих подій стверджують, що їх початком стало масштабне протистояння, котре розпочалося на Грецькій площі і було черговим етапом операції «Русская весна»². Внаслідок протистояння загорівся Будинок профспілок. Жертвами сутічок в Одесі стало 48 загиблих та 250 постраждалих осіб.

Найжорстокіші бої українських військ з російськими терористами, яких очолював полковник ГРУ Генерального штабу Збройних Сил РФ Ігор Гірін, в травні – на початку червня відбувались в Слов'янську та Краматорську. Саме з цих боїв починається поступове звільнення захоплених міст

¹ Українские силовики арестовали 23 офицеров ГРУ России. URL: <https://nikvesti.com/ua/news/politics/52230> (дата звернення: 26.12.22).

² Одеська трагедія. Чи знаємо ми більше? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-48108587> (дата звернення: 27.12.22).

і сіл Донбасу. В липні 2014 року значна частина окупованої території Донецької і Луганської областей переходить під контроль сил Антитерористичної операції, починається операція із розблокування Луганського аеропорту, який було захоплено бойовиками та оточення самого міста.

Водночас, Кремль розпочав активні військові навчання та маневри на кордоні з Україною, завданням яких було прикриття масового перекидання техніки, зброї і живої сили та подальшого повномасштабного вторгнення в Україну. Незважаючи на перевагу у кількості та якості озброєння противника, українським військам, виявляючи героїзм та мужність, вдалося потіснити ворога, звільняючи Донецьку та Луганські області. В ході цих бойових дій вперше у широких масштабах проявився волонтерських рух допомоги силам оборони України, що стало свідченням усвідомленості громадянським суспільством загрози втрати власної державності. Яскравим феноменом протистояння агресору є добровольчі батальйони, першими з яких були «Донбас», «Азов» і «Айдар».

Станом на 21 травня під контролем українських силовиків перебували шість районів Донецької області, в тому числі м. Добропілля, Добропільський, Олександрівський, Великоновосілківський райони під контролем спецбатальйону «Донбас», а Великоновосілківський, Волноваський, Мар'їнський і Старобешівський райони контролювались підрозділами Національної гвардії. 13 червня українські війська звільнили Маріуполь.

25 травня 2014 р. на президентських виборах в Україні здобув перемогу Петро Порошенко, його інавгурація відбулась 6 червня. Новий Верховний головнокомандувач виступив з мирним планом врегулювання ситуації на Донбасі. Його зміст полягав у: наданні гарантій безпеки для всіх учасників переговорів, звільненні від кримінальної відповідальності тих, хто склав зброю і не здійснив тяжких злочинів, звільненні заручників, створенні 10-кілометрової буферної зони на українсько-російському кордоні, виводі незаконних збройних формувань, гарантуванні коридору для виходу російських і українських найманців, роззброєнні, створенні в структурі МВС підрозділів для здійснення

спільного патрулювання, звільненні незаконно утримуваних адміністративних будівель у Донецькій і Луганській областях, відновленні діяльності місцевих органів влади, поновленні центрального теле- і радіомовлення у Донецькій і Луганській областях, децентралізації влади (шляхом обрання виконкомів, захист російської мови - проект змін до Конституції), узгодженні губернаторів до виборів з представниками Донбасу (за умови погодження єдиної кандидатури, при розбіжності – рішення приймає президент), дострокових місцевих і парламентських виборах, програмі створення робочих місць у регіоні, відновленні об'єктів промисловості та соціальної інфраструктури тощо¹.

Героїчною сторінкою АТО і, зокрема, початку звільнення захопленої частини Донбасу, була оборона Луганського аеропорту, котра тривала з початку квітня до 1 вересня 2014 року. Слід зазначити, що згідно офіційних повідомлень регулярна російська армія вступає у війну 11 липня, завдавши зі своєї території ракетного удару по українських формуваннях під Зеленопіллям. Однак, на думку учасників оборони Луганського аеропорту, «вони були там з самого початку бойових дій на Сході України»².

Одними з найзапекліших у цій фазі російсько-української війни стали бої за Донецький аеропорт. Вони тривали з травня 2014-го до 20 січня 2015 року. Ще у березні Донецький аеропорт був взятий під охорону українськими військами. 17 квітня окупанти вперше безуспішно спробували його захопити. Друга спроба противника взяти під контроль Донецький аеропорт (ДАП) відбулась 26 травня. У новий термінал зайшли підрозділи російських військ і бойовиків.

20 червня Петро Порошенко віддав наказ про припинення бойових дій на окупованих терористами територіях, перемир'я було оголошене з 22 год. 20 червня по 10 год. 27 червня 2014 року. В свою чергу сепаратисти продовжували атакувати позиції українських військових.

¹ Мирний план Порошенка: 14 пунктів URL: <https://www.slovovidilo.ua/news/3308/2014-06-20/mirnyj-plan-poroshenko--14-punktov-foto.html> (дата звернення: 28.12.22).

² Свідчення військовослужбовців 80-ої окремої десантно-штурмової бригади, оборонців Луганського аеропорту. Особистий архів Турчака О.В.

27 червня Президент України підписав економічну частину Угоди про асоціацію з Євросоюзом. Після наради РНБО було вирішено продовжити одностороннє перемир'я з 27 до 30 червня. Рішення викликало широке обурення в суспільстві, армії та добровольчих батальйонах. Під Адміністрацією Президента відбулися мітинги проти продовження перемир'я на Донбасі. У ніч на 1 липня Президент України Петро Порошенко за підсумками консультацій з членами РНБО ухвалив рішення про закінчення перемир'я та відновлення Антитерористичної операції у Донецькій та Луганській областях. Про це йшлося у зверненні, оприлюдненому на офіційному сайті глави держави¹.

В перші години 1 липня 2014 р. українські військові нанесли авіаційні та артилерійські удари по позиціях терористів в Слов'янську, Краматорську, Луганську та у інших місцях їх скупчень. 5 липня Збройні Сили України зайняли Слов'янськ. Після звільнення Краматорська, бойовики на чолі з полковником Головного розвідувального управління Росії Гіркіним передислокувались до Донецька. Того ж дня було звільнено Дружківку і Костянтинівку. Сепаратисти зосередились на обороні Донецька, Луганська, Горлівки. На території «ДНР» та «ЛНР» розпочався масовий терор і примус місцевого населення до вступу у лави «ополчення». В подальшому сили АТО нанесли ряд успішних авіаційних ударів по позиціях терористів.

Міжнародна спільнота засудила вторгнення Росії в Україну і висловила Україні свою підтримку, але надавати летальну зброю відмовилась. Міжнародний Валютний Фонд погодився на надання довгострокових кредитів, фінансову допомогу надали Євросоюз та США, було виділено кошти на розвиток Збройних Сил України. 16 липня США ввели перші санкції щодо ключових секторів російської економіки, підприємств російського оборонно-промислового комплексу, кількох російських політиків і військових, а також представників антиурядових сил в Україні. 17 липня 2014 р. біля міста Торез Донецької області російськими терористами було збито Боїнг 777 «Малазійських авіаліній». Жертвами теракту стали 298 осіб. Причетність Москви до цього теракту є беззаперечною.

¹ Порошенко продовжив АТО. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/07/1/7030573/> (дата звернення: 28.12.22).

29 липня ЄС прийняв рішення про введення третього рівня санкцій проти Російської Федерації. Санкції стосувалися енергетичного та фінансового секторів, продукції військового і подвійного призначення, передбачалися обмеження для російських банків. Успішне просування української армії та звільнення міст і сіл від російських терористів призвели до відкритого вторгнення регулярних збройних сил РФ на Донбас в середині серпня 2014 р., зокрема, росіяни окупували Новоазовськ, маючи на меті захоплення Маріуполя.

Найтрагічнішим епізодом АТО стали події під Іловайськом, звільнення якого дозволило б українським силам блокувати терористів в Донецьку. Українські війська увійшли в Іловайськ 18 серпня та взяли під свій контроль більшу частину міста, однак, після введення регулярних російських військ 23–24 серпня сили АТО опинились в повному оточенні. Розпочались переговори про гуманітарний коридор для виходу українських підрозділів з міста. 30 серпня о 10 год. українські військові організованими колонами почали рух з міста, проте ці колони були розстріляні. За офіційними даними під Іловайськом загинуло 366 українських бійців, сотні були поранені та захоплені у полон¹. Трагедія під Іловайськом та збільшення кількості регулярних військ РФ на Донбасі спонукали українську сторону до початку переговорного процесу.

5 вересня 2014 р. в рамках контактної групи Україна-Росія-ОБСЄ із залученням представників сепаратистів ухвалено Мінський протокол, а 19 вересня – Мінський Меморандум, що передбачали негайне двостороннє припинення застосування зброї, моніторинг та верифікацію з боку ОБСЄ режиму незастосування зброї, децентралізацію влади, зокрема через ухвалення Закону України «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» (Закон про особливий статус), постійний моніторинг на російсько-українському державному кордоні та верифікацію з боку ОБСЄ зі створенням зони безпеки в прикордонних районах України

¹ Як виглядало пекло. «Іловайський котел» у спогадах бійців. URL: <https://novynarnia.com/2016/08/29/yak-viglyadalo-peklo-ilovayskiy-kotel-u-spodadah-biytsiv/> (дата звернення: 04.01.23).

та Російської Федерації, негайне звільнення всіх заручників і незаконно утримуваних осіб, ухвалення закону про недопущення переслідування і покарання осіб у зв'язку з подіями, які відбулися в окремих районах Донецької та Луганської областей України, продовження загальнонаціонального діалогу, вжиття заходів для поліпшення гуманітарної ситуації на Донбасі, проведення дострокових місцевих виборів відповідно до Закону України «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей», виведення незаконних збройних формувань, військової техніки, а також бойовиків і найманців з території України, ухвалення програми економічного відродження Донбасу і відновлення життєдіяльності регіону, надання гарантій особистої безпеки для учасників консультації тощо¹.

Сторони також вирішили продовжити обмін військовополоненими. При цьому статус територій, захоплених бойовиками, на переговорах у Мінську не обговорювався. Проте ні терористи, ні росіяни не дотримувались «мінських угод», продовжуючи обстріл українських територій та тероризуючи місцеве населення. З метою імплементації досягнутих домовленостей був прийнятий Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей»². Однак, вже 2 листопада 2014 року представники терористичних організацій провели на окупованих територіях Донецької та Луганської областей незаконні вибори голів та народних рад «ДНР» та «ЛНР». Росія не сприяла відновленню контролю української влади над східним кордоном, а терористи всіляко перешкоджали діяльності моніторингової місії ОБСЄ. Кількість ворожої техніки та зброї весь час поповнювалась так званими «гумконвоями», які Москва направляла в Україну без узгодження з Києвом.

Символом незламності та мужності українських захисників став Донецький аеропорт, а наймасштабніші бої тут відбувались

¹ Повний текст документів, ухвалених на переговорах в Мінську. URL: <https://tyzhden.ua/povnyj-tekst-dokumentiv-ukhvalenykh-na-perehovorakh-y-minsku/> (дата звернення: 04.01.23).

² Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1680-18#Text> (дата звернення: 04.01.23).

саме після оголошення вже згаданого перемир'я адже аеропорт потрапив у зону відведення українських військ, натомість його захоплення бойовниками було б демонстрацією політичної перемоги.

Війна, яку розпочала Росія, перетворилась на війну за незалежність України. Загроза втрати власної державності консолідувала українське суспільство, яке, незважаючи на свою специфіку, об'єдналось, аби дати відсіч агресору та відстояти своє право на вільне життя.